

дуть спрямовані лише на вдосконалення особистості, а не навпаки. Це такі цінності культури як: свобода, справедливість, рівність, солідарність, гідність, толерантність, відповідальність.

Про свободу як феномен людської діяльності в рамках структури повсякденності можна говорити лише у тому випадку, якщо її визначення, детермінація цілком принципово відмінна від реально-причинної детермінації, якщо ціль є не реально діюча сила, а дещо ще не існуюче, але яке вільно вибирається і передбачається людиною, тобто цінність. Свобода як ціль, яка визначає спосіб і характер діяльності, вибрана, задана собі самим суб'єктом. Людина вільно творить тоді, коли привносить в світ дещо принципово нове, до чого часу не існуюче. Зрозуміло, цього може досягнути, використовуючи лише наявні засоби, фактично існуючі. Тим самим останні набувають характер інструментальних цінностей. А так як вони можуть бути цінними лише постільки, поскільки слугують для досягнення цілі, ясно, що джерелом цінностей засобів слід вважати цінність досяжних з їх допомогою цілей. Цінності ж, як відомо, до їх реалізації можуть існувати тільки ідеально, інакше безглуздо б було прагнення до їх реалізації.

Гідність як соціальна цінність, моральна якість етносу, характеристика його суті зумовлюється, врешті-решт, таким об'єктивним чинником, як культура народу в найширшому розумінні цього слова. Як відбиття однієї з типових рис моральної свідомості, гідність є виразником культури народу, суспільства в цілому.

Водночас вона є критерієм політичної культури суспільства, оскільки відображає міру розвитку громадянської самосвідомості, відчуття належності до своєї держави, поєднання власної долі з її долею. Поняття «національна гідність» детермінується історичною культурою. Історична пам'ять, знання архетипів свого етносу, власної історії, життя предків – обов'язкова умова існування структур повсякденності, – які і надають людині якості свідомого громадянина, суспільно відповідальної особистості.

Гідність нації багато в чому визначається і рівнем соціальної культури суспільства, мірою збалансованості інтересів різних соціальних верств, спільнот, професійних та громадсько-суспільних об'єднань. Наочним показником національної гідності є те, якою мірою держава, суспільство в цілому цінують працю вченого, працівника культури, хлібороба, вчителя, лікаря, робітника, сумлінного службовця, трудової людини взагалі, тобто суб'єктів структур повсякденності.

Ідея справедливості важлива тому, що вона є по-сучасному, відповідно до нинішніх реалій, сформульованою ідеєю суспільного договору. Найбільш розгорнуто її аргументовано ідею справедливості нині розробив Дж. Ролз [6]. Виходячи з його концепції, визначальною при цьому є ідея спільного блага, заснованого на трьох основоположних принципах: політичній демократії, ринковій економіці та національній формі організації держави. Далі мова йде про те, щоб на основі усвідомленого прийняття людиною цих основоположень відбулося раціональне осмислення кожним ситуації, у якій він перебуває. Саме виходячи з цього, перебуваючи в невідомості щодо свого майбутнього, людина і випрацьовує систему своїх соціальних потреб. При цьому під справедливістю розуміється реалізація вимоги, згідно з якою люди мають поділяти долю одного. Тобто, щоб досягти суспільного блага, у людини вільного суспільства мають бути розвинуті почуття справедливості і раціональна властивість уявляти своє власне благо. У такому контексті нерівність є несправедливою, якщо вона не гарантує нормального існування менш активних, опускаючи їх на соціальне дно. Дана «проблема вічна, принципова і в певному сенсі метафізична» [5, с.265].

Структурно різними, але внутрішньо взаємопов'язаними є у західній цивілізації поняття солідарності і свободи. У цивілізованому суспільстві, де завдяки суспільному договору долається одвічна «боротьба всіх проти всіх», усталюється система складно структурованих відносин, у яких індивідуалізм урівноважується системою солідарності.

Солідарність складається в таких точках зустрічі між людьми, коли вони зацікавлені безпосередньо один одним, а не лише вигодами, які можуть бути від зустрічі. У таких моментах життя солідарність відіграє фундаментальну роль для суспільної єдності і взаємопідтримки. Окрім того, «ми сприймаємо солідарність як факт, який відіграє надзвичайно важливу роль у спільному житті всіх живих істот, відкриття якого було окреслено в новітній час як першорядне» [1, с.91]. Солідарність спрямована до майбутнього в тому сенсі, що вона виявляється спільним зусиллям задля збереження життя та продовження його в майбутньому. Через онтологічне спрямування до майбутнього солідарність дає значення сучасному життю і суспільству. Майбутнє виникає як віртуальне значення, відносно якого усвідомлюється минуле і, що важливо, висвітлюються, інтерпретуються нові, кращі альтернативи чи можливості самоздійснення. Проте без дійсної відповідальності за теперішнє і минуле не може бути солідарної упевненості і в

майбутньому – воно залишатиметься станом фантазії. Сенс історичної пам'яті складається як потреба відповідальності перед майбутнім: буде в ньому людина почуватися краще, вільніше, упевненіше, чи майбутнє залишатиметься гарантією збереження характеру попередньої влади та відповідної етики суспільних стосунків.

Скажімо, відомий іспанський філософ А.Кортіна, переконує: суть солідарності в тому, що вона не може бути інституалізована і, відповідно, не визначається контекстом стосунків «один з нас», а, навпаки, за походженням орієнтована на сприйняття «іншого свого» [8, с.19].

Солідарність як феномен не тотожна зі значенням того, що вкладаємо в такі слова і дії, як допомога, послуга і навіть добродійність. Про це говорив не так давно чеський філософ Ян Паточка. Солідарність він ідентифікував як феномен «зворушення» (спантеличення), що виникає під впливом усвідомлення факту насильства і порушення людських прав. Солідарність не є простою реакцією на здійснення насильства, а радше сподіванням і відкритістю людини до прийдешньої радості, в світлі якої те, що суперечить її можливості, відокремлюється свідомістю як насильство і знущання. Відтак солідарність набуває свого значення в історії лиш поступово, проте вона відіграє дедалі значнішу роль в «онтологічному уконституванні буття людини» [4, с.349] і виконує феноменологічну функцію соціальної надії на краще.

Вищезгадані цінності та подібне їх тлумачення дає можливість через призму взаємодії індивідів в структурах повсякденності розширити характеристики повсякденності в сенсі їх позитивної значимості.

Список використаних джерел

1. Данилів В.Ю. Солідарність і солідаризм / Данилів В.Ю. – К.: КМ Academia, 2000. – 391 с.
2. Касавін І.Т. Аналіз повсякденності / І.Т. Касавін, С.П. Щавелєв. – М.: Наука, 2004. – 437 с.
3. Лосев А.Ф. Естетика Возрождения / А.Ф. Лосев. – М.: Мысль, 2001. – 558 с.
4. Паточка Я. Єретичні есе про філософію історії / Я.Паточка; [пер. з чеш. Г.Сиваченко, І.Мельниченко]. – К.: Основи, 2001. – 374 с.
5. Попович М.В. Раціональність і виміри людського буття / М.В. Попович. – К.: Наукова думка, 1997. – 265 с.
6. Ролз Дж. Теорія справедливості / Дж.Ролз. – Новосибірськ: Изд.–во Новосибир. ун–та, 1995. – 350 с.
7. Шубіна М.П. Про поняття і природу повсякденності [Електронний ресурс] / М.П. Шубіна // Известия Уральського державного університету. – 2006. – №42. – http://proceedings.usu.ru/?base=mag/0042%2804_01-2006%29&xsln=showArticle.xsl&id=a05&doc=/Content.jsp
8. Cortina A. Etica aplicada y democracia radical / A.Cortina. – Madrid: Ed. Tecnos, 1995. – 119 p.

* * *

УДК 113/119;–021:634:316;1

Людмила Шкіль, канд. філософських наук, доцент кафедри філософської антропології, Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, Україна, м. Київ

Природа маргінальності: соціально-філософський контекст

Досліджується проблема маргінальності, яка є важливою соціально-філософською проблемою, розглядаються різновиди соціальних маргінальних елементів, аналізується ставлення до них суспільства у різні історичні періоди.

Ключові слова: маргінальність, безумство, ненормальність, дисциплінарна влада, психіатрична влада.

Людмила Шкіль. Природа маргинальности: социальное-философский контекст

Исследуется проблема маргинальности, которая является важной социально-философской проблемой, рассматриваются разновидности социальных маргинальных элементов, анализируется отношение к ним общества в разные исторические периоды.

Ключевые слова: маргинал, безумие, ненормальность, дисциплинарная власть, психиатрическая власть.

Ludmila Shkil. Nature of marginal: social and philosophical context

Investigate the problem of marginality, which is an important social and philosophical problem, social species are considered marginal elements, analyzed attitude of society to them in different historical periods.

Keywords: marginal, insanity, abnormality, disciplinary power, mental power.

Проблематика взаємовідносин суспільства з маргінальними елементами є актуальною як для соціальної філософії, так і для іншого спектру філософських наук загалом. Але, нажалі, ця про-

блема не знаходить остаточного вирішення, як і більшість інших філософських питань. Адже одне з основних завдань філософії – це вміти вчасно звернути увагу людства на актуальну проблему, для того щоб згодом її вирішити.

Якщо аналізувати нещодавні дослідження, то насамперед, потрібно назвати українську дослідницю сучасної французької філософії С.В. Кусепал, вона багато уваги приділила дослідженням ставлення суспільства до безумства, яке безумовно відноситься до маргінальних проблем. Також важливий внесок у дослідження концепту безумства зробили вітчизняні дослідники – О.Городицька, О.Йосипенко, В.Суковата, О.Творіна; серед російських – Н.Автономова, О.Власова, М.Грецький, І.Ільїн, Т.Клименкова, В.Лейбін, М.Ніколова, Л.Пеняєва, З.Сокулер, С.Табачнікова, С.Фокін. Серед здобутків зарубіжних дослідників слід виділити праці Ж.Дельоза, В.Келле, Д.Міллер, Ж.Рюс. Проте більшість дослідників серед маргінальних проблем виділяли саме проблему безумства, обходячи стороною інші проблеми маргінальності.

Мета даної розвідки полягає в тому, щоб ґрунтовно дослідити природу маргінальності та розглянути і проаналізувати різновиди маргінальних елементів.

Однією з проблем, яку можна віднести до маргінальних є проблема безумства. На думку сучасного французького філософа М.Фуко, саме зміна уявлень про природу безумства призвела до «народження клініки», до кардинальної реформи лікувальних закладів, коли хворі й божевільні були розділені й з'явилися власне психіатричні лікарні. Згідно з Фуко, «лікарня як цивілізація є штучним місцем, втіскаючись в яке, хвороба ризикує втратити своє істинне обличчя» [9, с.43]. Психіатричні лікарні спочатку називалися «притулок», «сховище», а їх виникнення пов'язане з іменами Пінеля у Франції й Тьюка в Англії.

Згодом безумство перестало вважатися феноменом, що зачіпає в своїх фантазіях і мареннях сукупно душу і тіло. «В новому світі лікарень, в цьому караючому світі моралі, безумство стало, головним чином, фактом людської душі, її провини та свободи; її віднині відносять до внутрішнього виміру, і тут вперше в історії західного світу безумство претендує на психологічний статус, структуру і значення» [8, с.259]. Але, на думку Фуко, «як психологізація є лише зовнішнім проявом більш потаємного та глибинного процесу – процесу, за допомогою якого безумство виявляється зануреним в систему моральних цінностей і репресій» [8, с.259–260]. Отже, виходить, що саме суспільство породжує такий маргінальний елемент як «безумство», та створює систему ізолювання, покарання та репресій, щодо тих, кого воно визнало «безумними».

На думку російського дослідника В.Ю. Бистрова «безумство ніде не виявляє себе як феномен, і тому було б резонно передбачити, що в людській історії воно з'являється без санкції досвіду. Поняття безумства не може, спиратися на емпіричний матеріал уявлень; воно з'являється в результаті якогось вольового акту, що встановлює межу між нормою і аномалією в духовному світі» [1, с.11].

М.Фуко вважає, що «саме визначення хвороби і безумства, а також класифікація безумних були проведені таким чином, щоб виключати з нашого суспільства певне число людей. І якби наше суспільство визначило себе як безумне, воно виключило б самого себе» [7, с.138]. Тобто, на думку Фуко, безумство носить умовний характер, саме суспільство штучно створює маргінальні елементи.

Причина безумства прихована у психічному розладі, зумовленому труднощами пристосування індивіда до вимог зовнішнього середовища, труднощами соціалізації. Будь-яка конфліктна ситуація для індивіда, що має певну психічну патологію, викликає екзистенційну занепокоєність, перетворюється на суперечність, яку неможливо вирішити, породжує «внутрішній досвід амбівалентності, котру неможливо витримати», тотальну дезорганізацію афективного життя. Саме тому основу, коріння безумства М.Фуко вбачає у тому ставленні до «людини норми» та «людини безумця», що історично склалися у суспільстві. На його думку, «ізолювали не якихось «чужих», яких не розпізнали раніше просто тому, що до них звикли, – чужих створювали, спотворюючи давно знайомі обличчя, роблячи їх дивними до повної непізнаності» [5, с.96]. Отже, М.Фуко продовжує підтверджувати свою тезу про те, що саме суспільство саме створило безумців, зробило з них маргінальних елементів.

Окрім поняття безумства М.Фуко розглядає ще одну категорію маргінальних елементів – це «ненормальні». Цьому поняттю він присвятив лекційний курс «Ненормальні» (1975). Парадоксальний персонаж «ненормального», що остаточно сформувався у Франції та Європі до кінця XIX ст., не тотожний фігурі безумця, хоча і наслідує деякі його риси. Це, насамперед, соціальний феномен, що виникає в тій царині, де перетинаються наука і право, медицина і нові, народжені Просвітництвом каральні

механізми. Якщо безумець не приймається соціумом і не підпадає під дію законів, то цей новий «інший», потенційне джерело загрози і «криміногенний елемент», не тільки підлягає ізоляції, але й стає об'єктом активного корекційного впливу. Адже ненормальний – це, безумовно, злочинець: «Саме як монстр, тобто як протиприродне явище заявляє про себе спочатку злочинець–безумець» [6, с.139]. Однак цей злочинець існує в системі влади, яка не перетворює його у вигнанця, як прожаченого в Середньовіччі, не знищує в кривавій феєрії публічної кари, але включає в себе складну систему виправних практик. «Від сфери тіла, тілесної матеріальності, до якої теологія і практика середньовічного каяття просто–напросто зводила походження гріха, поступово виособлюється більш складна і в той же час більш розмита частина плоти, галузь виконання влади і в той же час галузь об'єктивації» [6, с.244]. Отже, описаний злочинець – продукт мистецтва управління, адміністративного механізму, що сформувалося в Європі в першій третині XIX століття. І таким чином, – це ще один маргінальний елемент, який не тотожний «безумному».

Походження «великого, невизначеного і різнорідного сімейства «ненормальних», що охопило страхом Європу кінця XIX століття» [6, с.385], Фуко пов'язує з трьома центральними фігурами класичної епохи: це людина монстр, «непоправний» і мастурбатор. Тобто, тут ми маємо ще одні види маргінальних елементів. Вони входять у соціально–правове поле в різні історичні періоди, визначаючи, подібно до віх, розростання в ширину владних механізмів, що поступово проникають у всі сфери буття індивіда, котрі оточують його щільною сіткою уявлень про «норми», відхилення від якої неодмінно приводить в дію багаточисельні виправні інстанції – від судді та педагога до психіатра.

«Монстр» – це найдавніший елемент цієї групи: він увібрав в себе і напівлюдину–напівзвіря Середньовіччя, і різного роду людські «дивинки» (сіамські близнюки, гермафродити і т.д.). Однак монстр, на відміну від простого вирока, народжується в тому випадку, коли природна аномалія поєднується з порушенням законів суспільства або релігії, «там, де протиприродне беззаконня зачіпає, зневажає, вносить збій до цивільного, канонічного або релігійного права» [6, с.88].

Виродок же, згідно з Фуко, є носієм небезпеки: «Виродок – це той, хто незалежно від своїх вчинків не піддається покаранню. Виродок – це той, хто в будь-якому випадку невиліковний» [6, с.378]. Мислитель показує, що наприкінці XVIII століття монстр з проблеми соматико–юридичної перетворюється на проблему кримінальну і навіть політичну. Він пов'язує це із загальною еволюцією каральної влади.

Друга фігура класичної епохи, до якої сходять «ненормальний» XIX століття, – «непоправний», який зустрічається також в «Історії безумства» (1961). Дійсно, це мешканець виправних закладів XVIII століття, що опинився в них через погану поведінку: розпусник, марнотратник, гомосексуаліст. Якщо монстр виникає на перетині політико–судової влади і природознавства, то основний простір, в якому вимальовувався «непоправний», – це рід, клан, сім'я, що просить у влади дозволу відштовхнути від себе «погану вівцю».

Такий індивід піддається примусовій ізоляції і частково обмежується в правах, проте залишається поза дією власне закону: механізми, що породжують його, відносяться до сфери дисциплінарних практик, методів «нормалізації» поведінки, яка формується в XVII–XVIII століттях в армії, школах, майстернях і дещо пізніше проникає в сім'ю. Завдання цих механізмів – виправляти, виховувати «душу» індивіда, спонукати його до розкаяння, повертати до «добрих відчуттів», виховувати навички існування в колективі.

На відміну від монстра, непоправний пересічний, але по–своєму не менш парадоксальний: з одного боку, він характеризується саме фактом своєї «непоправності», з іншого – саме тому служить головним об'єктом додатку різної коректувальної техніки.

Багатоманітність образів психічної хвороби описаної в «Історії безумства» (1961) доповнюється ще двома елементами. По–перше, одним з найбільш яскравих образів цієї роботи постає «дурень», типаж якого зберігається до формування «класичної» свідомості безумства. По–друге, не потрібно забувати, що, описуючи народження психіатричної клініки, Фуко говорить про наступний образ безумства, що йде вслід за «чужаком», – про безумця як «психічно хворого»; конституювання його образу і пов'язаного з тією лікарняною практикою, фундаментом котрої він так яскраво описує. Крім того, у Фуко завжди є просто «безумство» (folie) в широкому сенсі цього слова – як предмет дослідження, що зберігається в незмінному вигляді у всіх роботах.

На переконання антипсихіатрів, безумство як маргінальний елемент існує в суспільстві і, за традицією, витісняється на «околицю» соціального буття. Супротив суспільству, неузгодженість з його ідеями і відмова від визнання об'єктивності його фантомної реальності найсуворішим чином називається клей-

муванням, стигматизацією і – в крайньому випадку – виключенням з групи. Безумець якраз і є таким «бунтівним» елементом. ««Шизофренічний» досвід чужий «нормальній» більшості тому, що він не «забруднений» соціальною системою фантазії, він чистий. Шизофренік живе в екзистенційній реальності, постійно плутаючи дійсну (істину системи фантазії) та істину екзистенційну (істину від досвіду)», – пише психіатр Р.Д. Лейнг [2, с.178–179].

Позиція Фуко відрізняється від позиції більшості як психіатрів так і антипсихіатрів. Спільним є хіба що те, що і для Лейнга, і для Фуко безумство – це інструмент пізнання людини і соціальної реальності; залежно від того, як його розуміють, будується теорія. Для Лейнга безумство є вираженням кризи взаємного досвіду групи, «патологією» соціальних відносин, тому його так цікавлять особливості формування соціальної групи. Для Фуко ж безумець – це маргінальний елемент «великого» суспільства, що виходить за межі прийнятої в культурі системи мислення, і саме тому, завдяки дослідженню ставлення до безумства, стає можливим вивчення стійких ментальних моделей різних епох. «... Хвороба за природою маргінальна і має відношення до культури лише настільки, наскільки є поведінкою, яка в неї не включається» [8, с.243].

Російська дослідниця О.А. Власова вважає, що хоча основна мета дослідження безумства у Фуко і відрізняється від досліджень антипсихіатрів, все ж у їхніх висновках можна знайти схожі твердження. Вони єдині в тому, що психіатрія як наука сама конститує свій предмет: психічне захворювання виникає лише з народженням психіатрії, має місце лише в просторі психіатрії, але реально не існує. З цієї причини належність безумства до сфери психопатології, психіатрії зумовлена не самою сутністю і природою безумства, а тривалим розвитком культури і суспільства.

Українська дослідниця О.Л. Творіна, яка займається дослідженням саме таких понять, як «аномалія» та «норма», зазначає, що будь-які вчинки або соціальні дії мають велику чималу цінність або зовсім не мають її залежно від того, як далеко вони стоять від конкретної «доконаності». Багато з них вважаються «нормальними» або «аномальними» не тому, що вони мають «нормальний» або «аномальний» результат і не тому, що вони «нормальні» або «аномальні» виконуються, а тому, що збігаються або не збігаються з деякими ідеальними зразками, котрі безпосередньо співвідносяться з такими діями [4, с.121]. Насправді ж, в основі відчуження і стигматизації безумства лежать норми і уявлення соціальної групи, в яку включений безумець, і тому він «являє собою Іншого, відмінного від інших в їх зовнішній об'єктивності» [5, с.193]. Тому лиш те, що індивід кидає виклик загальноприйнятій об'єктивності, системі об'єктивної соціальної фантазії вже дозволяє суспільству визнати його безумним.

Безумець – як у Фуко, так і у антипсихіатрів – це екзистенційно інший. У Фуко, таким чином, має місце та ж подвійність розуміння безумства, що і в антипсихіатрії: з одного боку, безумство є похідним від суспільства, ним породжується, а з іншого – безумство являє собою особливий екзистенційний порядок буття. Але тут існує одна важлива відмінність. В антипсихіатрії відчуженому індивіду передусім декий екзистенційно цілісний і екзистенційно «чистий» апріорний суб'єкт. У Фуко ж суб'єкт, що формується в історичному і соціальному просторі, апріорно не існує. «Сучасна людина позначила безумця як відчужену, божевільну істину про себе саму, але постулат цей має сенс лише настільки, наскільки утворювався простір безумства» [5, с.96].

Отже, визначення і окреслення такого феномену як безумство, пов'язане не з психологією, а зі ставленням до нього культури. І в кожному епоху, кожну культуру ставлення до цього феномену різне. Фуко відзначає, що «захід лише зовсім недавно наділив безумство статусом психічного захворювання» [8, с.246].

В «Історії безумства» (1961) Фуко пише не лише про те, що на початку XIX століття відбувається історичний розрив в концептуалізації психічних захворювань і поведженні з психічними хворими. Він висловлює набагато сильнішу тезу: до XIX століття безумства не було. Російська дослідниця З.Сокулер зазначає, що «перенесення подібної тези на медичне знання викликає деякий внутрішній супротив. Уявляється невірним, що медичне знання саме конститує свого пацієнта – хворого. Тому теза Фуко здається вражаючою за своєю очевидною неправдоподібністю. Здавалось би, абсолютно очевидно, що, незалежно від психіатричних або інших концептуалізацій, людина наділена свідомістю, а оскільки є така функція, як свідомість, то може бути і дисфункція – безумство» [3, с.6]. Але саме проти таких абсолютно очевидних для здорового глузду уявлень і виступає Фуко в своїй роботі. Він прагне показати, що психіатрія не просто стала повнонимним вивчати психічні хвороби, але що вона їх створила.

Отже, як бачимо, багато уваги природі маргінальності приділялося у сучасній французькій філософії (зокрема у філософській концепції М.Фуко), також ця проблема піднімалася і

у психіатрів та антипсихіатрів (наприклад, Р.Д. Лейнг). Без перебільшення можна сказати, що дослідження безумства як маргінальної проблеми є наскрізним для всієї системи мислення й розвідок М.Фуко, оскільки саме ставленням до безумства він перевіряє сенс людського існування, рівень його цивілізованості, здатність його до самопізнання й, тим самим, до самосвідомості, до розуміння свого місця в культурі, до пануючих структур мови й, відповідно, влади. Іншими словами, ставлення людини до «безумця» поза і всередині себе служить для Фуко показником, мірою людської гуманності й рівнем її зрілості. Проте природа маргінальності ще мало досліджена і потребує подальших наукових розвідок, розгляду та аналізу інших філософських концепцій, що й планується зробити надалі в подальших дослідженнях.

Список використаних джерел

1. Быстров В.Ю. Предисловие / Мишель Фуко Ненормальные: курс лекций, прочитанных в Колледж де Франс в 1974–1975 учебном году / Быстров В.Ю. – СПб.: Наука, 2004. – 432 с.
2. Лэйнг Р.Д. Феноменология переживания. Райская птичка. О важном / Лэйнг Р.Д.; [пер. с англ. Е.Н. Махнычевой]. – Львов, 2005. – 181 с.
3. Сокулер З. Структура субъективности, рисунки на песке и волны времени / Мишель Фуко История безумия в классическую эпоху. – СПб.: Университетская книга, 1997. – 576 с. – (Книга света).
4. Творіна О.Л. Буття людини в мові / Буття людини (соціально-філософський аспект). Колективна монографія викладачів та аспірантів кафедри філософії, соціології та права. – Слов'янськ: ПП. «Канцлер», 2004. – 159 с.
5. Фуко М. История безумия в классическую эпоху / Мишель Фуко. – СПб.: Университетская книга, 1997. – 576 с.
6. Фуко М. Ненормальные: курс лекций, прочитанных в Колледж де Франс в 1974–1975 учебном году / Мишель Фуко. – СПб.: Наука, 2004. – 432 с.
7. Фуко М. О природе человека. Справедливость против власти (1974) / Фуко Мишель Интеллектуалы и власть: Избранные политические статьи, выступления и интервью / [Пер. с франц. С.С. Офертаса, под общей ред. В.П. Визгина и Б.М. Скуратова]. – М.: Праксис, 2002. – Ч.1. – 384 с. – (Серия «Новая наука политики»).
8. Фуко М. Психическая болезнь и личность / Мишель Фуко; [пер. с фр., предисл. и коммент. О.А. Власовой]. – СПб.: ИЦ «Гуманитарная академия», 2009. – 320 с.
9. Фуко М. Рождение клиники / Мишель Фуко. – М.: Смысл, 1998. – 310 с.

* * *

УДК 141.7:316.342.2-058.232.2/5

Олена Александрова, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна, Київ

Середній клас як умова стабільності суспільства

Проаналізовано загальні моделі генезису середнього класу; поглиблено уявлення про особливості соціальної структури в умовах суспільства перехідного періоду; з'ясовано стан і перспективи формування середнього класу в сучасній Україні.

Ключові слова: вищий клас, середній клас, нижчий клас, суспільство перехідного періоду, громадянське суспільство.

Елена Александрова. Средний класс как условие стабильности общества

Проанализированы общие модели генезиса среднего класса; углублено представление об особенностях социальной структуры в условиях общества переходного периода; выяснено состояние и перспективы формирования среднего класса в современной Украине.

Ключевые слова: высший класс, средний класс, низший класс, общество переходного периода, гражданское общество.

Helena Aleksandrova. The middle class as a condition for the stability of society

Analyzed the general models of the genesis of the middle class; deepened understanding of the features of the social structure of a society in transition, found the state of and prospects for the formation of a middle class in modern Ukraine.

Keywords: the upper class, the middle class, the lower class, society of transitional period, civil society.

Глобалізація, генезис інформаційного й утворення глобально-го громадянського суспільства, транснаціонального капіталістичного класу породжує такі особливі для сучасної Європи процеси, як, по-перше, перехід згідно з Лісабонською конвенцією (2000 р.) європейської спільноти від технократичного суспільства і товарної економіки до знанневого суспільства і знанневої економіки, що вимагає європейської ідентичності, а по-друге – відбувається формування провідного прошарку в суспільному розвитку на